

Colonbeeldjes van de Akan

Het huidige Ghana, de voormalige Goudkust, was en is een ontmoetingsplaats van verschillende culturen die elkaar over en weer hebben beïnvloed. De weerslag hiervan zien we onder andere in de kunst, gebruiksvoorwerpen, symbolen en spreekwoorden.

Een mannelijk colonbeeldje met overhemd, broek en westers kapsel.

Militair gedenkteken in Anomabu met een Europeaan op de voorplecht. (Foto auteur)

De Goudkust is al meer dan vijf eeuwen een knooppunt van handelsroutes. Indiase schepen met kaurischelpen en textiel deden de West-Afrikaanse kust al vroeg in de 16e eeuw aan. De Portugezen arriveerden reeds in 1471 en bouwden in 1482 in Elmina hun eerste fort. De Nederlanders, Britten, Denen, Zweden en Brandenburgers volgden. Vanuit Noord-Afrika en het machtige Songhay-rijk, een islamitisch koninkrijk in West-Afrika met als middelpunt de Niger, bereikten via de Trans-Sahara-routes ook islamitische handelaren de kust. De levendige handel met de verschillende Afrikaanse regio's zorgde voor welvaart. Een voorbeeld is het Sokotokalifaat in het huidige Nigeria, dat begin 19e eeuw ontstond na de ondergang van de het Songhay-rijk.

Herkenbare westerse elementen

Vorig jaar verschenen in *Tribale kunst* drie uitstekende overzichtsartikelen betreffende 'westerse elementen in de Afrikaanse kunst' van Gi Mateusen (Tk 2021-1, 2 en 3). Zoals daarin beschreven, is de Europese invloed op Afrikaanse voorwerpen groot. In Ghana, land van de Akan, getuigen de colonbeeldjes van de al eeuwenlange aanwezigheid van de Europeanen. Colonbeeldjes zouden we kunnen definiëren als beeldjes waarin we Europese voorwerpen of personen kunnen herkennen. Een aantal hiervan passen binnen een culturele context. Voorbeelden zijn de beelden die te vinden zijn op de Asafo monumenten bij de Fante, de beeldjes op de Brong- of Bono-heiligdommen ('shrines') en de Venavi-beeldjes van de Ewe.

Asafo monumenten

De Fante, bewoners van de kuststreek, bouwden vanaf de dertiger jaren van de 19e eeuw tot 1972 een groot aantal imposante monumenten de z.g. 'military shrines' (ook wel Posuban 'shrines' genoemd), die herinneren aan de vele oorlogshandelingen uit het verleden. Ondanks de grote nederlagen van de

Fante tegen de Britten en de Ashanti, die beiden de kuststrook wilden beheersen, zijn de bouwwerken die herinneren aan deze veldslagen goed bewaard gebleven. Deze monumenten spelen een belangrijke rol binnen de Fante-cultuur, met name als expressie van een eigen identiteit. De burgermilitie Asafo beheert en onderhoudt deze monumenten waarop zowel de invloeden van de Ashanti als die van de Europeanen te herkennen zijn.

Asofohene

Het hoofd van de Asafo, de *Asafohene*, speelt nog steeds een belangrijke rol binnen de Fante-gemeenschap. Bij festiviteiten neemt hij bijvoorbeeld een plaats in die dicht bij de chieft is gesitueerd. Op de kaft van het standaardwerk *The arts of Ghana* van Cole en Ross staat een 'shrine'/monument uit Anomabu, bestaande uit een oorlogsschip met een Europeaan op de voorplecht, afgebeeld. Ook op vele andere monumenten in Anomabu en andere plaatsen zoals Elmina, Saltpond en Ekumfu zijn coloffigures in combinatie met Akan-symbolen of voorwerpen aanwezig. Naast deze grote 'military shrines' zijn op enkele plaatsen in Anomabu kleinere Fante-altaartjes aanwezig. Deze bestaan meestal uit een verhoginkje waarop een aantal voorwerpen zijn uitgestald, dit kunnen ook colonbeeldjes zijn. Meestal is men terughoudend met het toelaten van buitenstaanders bij deze altaartjes. Zelf heb ik er enkele in Anomabu bezocht, helaas was fotograferen niet toegestaan.

Altaarbeeldjes

In een overzichtsartikel beschrijft Dennis Warren het ontstaan, de functie en de inrichting van de vele Bono-'shrines', waarbij hij een 'shrine' beschrijft als een verblijfplaats (huis, kamer, hut, grot) van een spirituele entiteit of kracht. Aan iedere 'shrine' is een z.g. 'fetish priest' verbonden, een belangrijk persoon binnen de gemeenschap die in staat is verbinding te leggen met de geesten en voorouders. De 'shrine'-cultuur van de Akan is terug te voeren naar de eeuwenoude eerste

Ewe-tweelingbeeldjes met
westerse kleding, een vorm
van idealisering van
het overleden kind?
De beeldjes zijn
resp. 22 en 25 cm hoog.

shrine bij Tanoboase (nabij Techiman, de hoofdstad van de voormalige Bono-staat. Vandaaruit zijn vele honderden shrines verspreid over het Akan-gebied ingericht. Jaarlijks verzamelen de ‘fetish priests’ zich met offergaven bij de moeder van alle ‘shrines’ in Tanoboase. De variatie aan ‘shrine’-beeldjes en voorwerpen, waaronder ook colonbeeldjes, is groot. Op een van de foto’s bij het artikel van Warren is een colonbeeldje te zien dat geplaatst is naast een Ashanti-beeldje. Aangezien fotograferen slechts bij uitzondering toegestaan was, schetste de auteur een aantal beeldjes die hij aantrof. Hierop zijn twee colonbeeldjes te herkennen.

Ewe-tweelingbeeldjes

Venavi-tweelingbeeldjes van de Ewe kunnen binnen de coloncultuur passen.

Gi Mateusen toonde in zijn artikel twee beeldjes met westerse kenmerken. De afbeelding hierboven toont een mannelijk Venavi-beeldje met overhemd, broek en westers kapsel en een volledig westers gekleed meisje. De betekenis blijft vooralsnog onduidelijk. Vormt het colonbeeldje de geïdealiseerde presentatie van het overleden kind? Helaas vermeldt Simonis niets over deze beeldjes in zijn boek over *Ewe twin figures*.

Hernieuwde belangstelling

Colonbeeldjes zijn lange tijd niet als serieuze etnografische voorwerpen beschouwd. Verzamelaars toonden in de regel weinig interesse en zagen het als ‘kitsch’ of ‘airport art’. In musea kon men ze hoofdzakelijk slechts in de depots aantreffen. Het AfricaMuseum in Tervuren toonde wel enkele colonbeeld

Akan colonbeeld van een politieagent (h. 42 cm).
Zijn de te grote hoed en de
te korte broek bedoeld als karikatuur?

beeldjes, gepresenteerd in een vitrine als afzonderlijke objecten, zonder duiding in de culturele context. Het motto luidde weliswaar: “Hoe Afrikanen ons zien”, echter de boodschap was volgens N.O. Quarcoopme (2010) dat deze voorwerpen een uiting waren van het verval van de Afrikaanse cultuur. De laatste decennia mogen de colonbeeldjes zich verheugen op hernieuwde belangstelling waarbij ze niet geïsoleerd, maar in de culturele context worden geplaatst en beschreven. De louter op stijl en esthetiek gerichte beschrijvingen hebben aan betekenis ingeboet. In 2010 organiseerde het Nelson Atkins Museum in Kansas City, Missouri een fraaie overzichtstentoonstelling onder bijna hetzelfde motto als destijds in Tervuren: “Through African eyes, the European in African art”. Nu echter wel met een historische analyse over hoe het colonbeeld zich in de loop van de eeuwen ontwikkelde in een voortdurend veranderende wereld. Achtereenvolgens gaat de aandacht uit naar de eerste pioniers, de handelaren, de missionarissen, de priesters, de leraren en kolonisten. Elke periode met herkenbare objecten, zoals colonbeeldjes, gecreëerd vanuit een Afrikaanse perceptie.

Karikatuur

Een realistische weergave van zowel personen als voorwerpen is kenmerkend voor de colonbeeldjes. Wel is, waarschijnlijk bewust, vaak gespeeld met de verhoudingen. Hiermee introduceert de Afrikaanse houtsnijder volgens Strother een humoristisch element en weet zo op een subtiele wijze de rol, die de zich wel erg belangrijk vindende Europeaan zich meent toe te moeten eigenen, te relativeren. Deze zienswijze wordt overigens lang niet door iedereen onderschreven. De colonbeeldjes kunnen binnen bepaalde koloniale normen en waarden passen. Talrijk zijn de beeldjes van vertegenwoordigers van gezag en orde zoals militairen of politieagenten. De agent op de afbeelding hiernaast is hier een voorbeeld van. Zijn de te grote hoed en de korte broek door de snijder bedoeld om een karikatuur te presenteren of is het de

Colonbeeld van naaister
met Singer-naaimachine
(h. 31 cm).

Akan-beeldje van scholier
met schooluniform
en boek in de hand
(h. 30 cm).

interpretatie die wij als westerlingen erin zien? De zendelingen en missionarissen hechtten belang aan bekeren van de Afrikanen tot het christendom, echter daarnaast stonden zinvolle arbeid en onderwijs op de agenda. Het beroep naaister was veelal de beoogde bestemming voor meisjes.

Op de afbeelding hierboven zien we een naaister (in opleiding?) achter haar Singer-naaimachine, waarvan er tienduizenden naar de missie zijn verzonden. Ook hier kunnen we weer verschillend naar kijken. Is ze net niet iets te geconcentreerd (karikatuur dus) of is dat het wat wij erin willen zien? Veel scholen in Ghana waren van de missie. De ijverige scholier met boek in de hand kreeg daar mogelijk les van de paters of nonnen.

Zoals beschreven kunnen colonbeeldjes een rituele betekenis hebben. Dit geldt zeker niet voor alle colonbeeldjes. Ze kunnen ook als decoratie, prestige- of ruilobject dienen. Voor verzamelaars bieden ze in ieder geval genoeg stof voor discussie.

wimlevens@yahoo.com

Wim Levens is gepensioneerd uroloog en ex tropenarts. Hij verzamelt Akan objecten.

Literatuur

- Cole, H. & Ross, D. (1977). *The arts of Ghana*. Berkeley: University of California, blz. 212- 221.
- Green, T. (2019). *A fistful of shells*. London: Penguin books, blz 60- 64.
- Jahn, J. (1983). *Colon. Das schwarze Bild vom weissen Mann*. München: Rogner & Bernard GmbH, blz. 13- 30.
- Preston, G.N. (1975). Perseus and Medusa in Africa: Military art in Fanteland 1834- 1972. In: *African Arts* vol.VIII nr 3, blz. 36- 41.
- Quarcoopome, N.O. (2010). Through African eyes: the European in African art 1500 to present. In: *Tribal Art* vol. XIV-3, nr 56, blz. 68- 73
- Ross, D.H. (2007). Towards a history of Fante military shrines. In: *African arts* vol. 40, no 3, blz 12- 35
- Simonis, H. (2008). *Ewe Twin figures*. Köln: Buchhandlung Walther König
- Stohter, Z.S. (2016). *Humor and violence: Seeing Europeans in Central African art*. Bloomington: Indiana University Press
- Warren, D. (1976). Bono shrines art. In: *African Arts* vol. IX, nr 2, blz. 28- 34